

Pohled na archeologické průzkumy a rekonstrukční práce v horních partiích tvrze Pomezná, rok 2017. Foto Jan Kuběnka.

Pomezná – starobylé sídlo s pohnutou historií

Petr Jaška, Cheb

Nedaleko místa, kde se řeka Ohře rozlévá v přehradní jezero nádrže Skalka, stojí stavba, jejíž stáří se dá zatím pouze odhadovat. Jedná se o zříceninu zapsanou do seznamu státem chráněných památek jako Tvrz Pomezná. Obecně se soudí, že k založení zdejšího sídla došlo již ve 12. století. První zmínka o obci Markhausen, jak se do roku 1945 vesnice jmenovala, však pochází až z roku 1225, kdy se v dobových pramenech objevují bratři Konrád a Berthold z Markhausen, pravděpodobně příslušníci chebské ministeriální šlechty. Kde se ve vsi nacházelo původní sídlo zdejšího šlechtického rodu, není jisté, ani jestli byla zdejší věž jeho součástí. Jisté ale je, že rod Markhausenů již ve 14. století z historických pramenů mizí. V držení Pomezny se následně vystřídalo množství dalších majitelů, mimo jiné i rody Nothaftů a Sparnecků nebo i klášter ve Waldsassenu. Obec byla také, jak napovídají dobové prameny, několikrát ve 14. a 15. století vypálena a zdejší tvrz, některé prameny hovoří

dokonce o hradu, dobyta. Lokalita Pomezny, ležící přímo na hranici mezi Chebskem a Bavorskem, už tehdy doplácela na svou hraniční polohu. Až v roce 1561 proběhla úprava hranic mezi Chebskem a Markrabstvím bayreuthským a Pomezna byla definitivně uznána spolu s dalšími spornými vesnicemi součástí Chebska (Pešta 2014). Do konce 16. století se pak na Pomezny relativně často střídali majitelé a celé území se postupně drobilo na menší celky. Ty postupně skupovalo město Cheb, od roku 1629 vlastnilo již většinu místních pozemků (Úlovec 1998). V této době už byla pravděpodobně zdejší věž zapojena do centrálního statku jako sýpka. Tomuto účelu pak sloužila až do začátku dvacátého století. Do 20. století vstupuje Pomezna jako prosperující vesnice s mnoha usedlostmi. Ty se rozkládaly takřka výhradně na levém břehu řeky Ohře. Ze starých fotografií je patrné množství hrázdných staveb typických pro chebskou venkovskou architekturu. Ve vesnici se nacházely také

dva mlýny, z nichž jeden byl ve třicátých letech přestavěn na vodní elektrárnu. V části katastru obce se už tehdy těžil písek. Věž samotná málem zanikla už na počátku 20. století. Především střešní krytina a horní části věže byly v tak špatném stavu, že se majitel usedlosti Niklas Diener rozhodl horní patra snést a přízemí věže přestavět na chlév. Po iniciativě vlastivědného pracovníka Aloise Johna však byla uspořádána sbírka a věž se přeci jen dočkala opravy.

Chebsko se opět stalo neklidnou oblastí po vyhlášení Československa v roce 1918. Zdejší takřka výhradně německé obyvatelstvo nový stát plně nepřijalo, což přinášelo množství střetů. Centrální vláda v Praze nad Chebskem do Mnichovské dohody, kdy se stalo Chebsko součástí Hitlerovy třetí říše, dokonce několikrát ztratila kontrolu (Arburg et Staněk 2010). Rodina sedláka Dienera přes všechny turbulence sídlila v usedlosti č. p. 1, jehož součástí věž byla, až do konce druhé světové války.

Po Postupimské konferenci byla rodina vysídlena a Pomezná se, i přes pokusy o dosídlení, pomalu vylidňovala. Na vině byla jednak odlehlost regionu, mezi další důvody pak jistě patřil i fakt, že počet obyvatel české národnosti se krátce po konci druhé světové války na Chebsku odhadoval na pouhých 2% (Čapka et al. 2015). Nahradiť takřka veškeré obyvatelstvo v regionu tak nebylo ani v silách nově konstituovaného Československa. V roce 1947 proto mělo Chebsko necelou polovinu obyvatel ve srovnání s rokem 1930 (Slezák 1978). Na Pomezně v č. p. 1 se vystřídal několik českých majitelů, stejně jako v mnoha podobných usedlostech v blízkosti hranic. Už před únorem 1948 zely mnohé domy v obci prázdnotou a postupně chátraly, některé stavby byly už tehdy určeny k demolici.

Zcela nová kapitola v dějinách pohraničí se začala psát po získání moci komunisty v únoru roku 1948. Nástup nového režimu znamenal definitivní ukončení dosídlování nejen Pomezně, ale i mnoha dalších vesnic na hranicích s Bavorskem. Rozkazem ministerstva vnitř z 23. února 1948 došlo de facto ke zrušení platnosti všech cestovních pasů, záhy následoval zákaz nočního vycházení v příhraničním území, zákaz provozování zimních sportů a mnoho

- ▲ Jedna z prvních známých fotografií Pomezně pořízená před rokem 1911. Budova vlevo zcela shořela a byla nahrazena zděnou stavbou. Střechu věže je vidět v pravém horním rohu.
- ▲ Pohled ze dvora statku č. p. 1 na věž.
Foto z archivu NPÚ Praha

dalších omezení (Richter 1984). Navzdory všem opatřením přes západní hranici prchaly tisíce lidí, na což režim reagoval v roce 1951 zákonem č. 69/1951 Sb. Podél hranic byly vytyčeny dvě

▲ Nové podlahy tvrce na podzim 2016.
Foto Petr Jaška.

zóny – pásmo zakázané a hraniční. Pásmo hraniční bylo přístupné pouze na povolenku a byly z něj vystěhovány všechny „státně nespolehlivé osoby“. Zakázané pásmo, které sahalo od hranice většinou dva kilometry do vnitrozemí, bylo zcela nepřístupné pro civilisty a do konce roku úplně vysídleno. Opuštěné stavby nevyužitelné pro potřeby armády a vojsk Pohraniční stráže měly být strženy. Jen do roku 1957 bylo v celém pásmu podél hranic odstraněno 2 800 staveb (Kovařík 2013). S určitostí se dá pouze říci, že celá Pomezna nebyla zbourána při vlně demolí, které postihly hraniční pásmo kolem poloviny 50. let. V areálu vesnice sídlila rota PS Pomezna. Které stavby ale vojáci využívali, není jisté. V roce 1958 se na Pomeznu naposledy dostali památkáři. Pořídili řadu fotografií,

z nichž vyplývá, že věž byla ještě zakryta střechou, i když značně zničenou. Okolní stavby taktéž nebyly demolovány, neměly už ale střechy a celý areál usedlosti si postupně podmaňovala postupující divočina.

Pomezna se dále objevuje v dokumentech spojených s budováním přehradní nádrže Skalka, kdy byl používán písek ze zdejší pískovny. To mělo mimo jiné za následek rozšíření pískovny, která tak pohltila většinu východní části vsi. Po vybudování přehradní nádrže Skalka, jejíž přehradní jezero zatopilo hojně využívanou přechodovou trasu do Bavorska právě přes Pomeznu, ztrácí zdejší lokalita význam i pro vojska PS. Zdejší rota byla zrušena a lokalita postupně zarůstala zelení. Ještě v polovině šedesátých let se v některých dokumentech projednávají demolice zdejších staveb (Pešta 2014). Není ale zcela jisté, kdy přišla věž o střechu, ani kdy byly zbytky okolních staveb zcela odstraněny. Jisté je, že fotografie z konce 70. let už zobrazují věž stojící samotnou - bez střechy a s odebranou částí zdíva kolem jihozápadního rohu. V tomto stavu se pak věž zachovala až do konce komunistického režimu jako poslední svědek vsi úředně zrušené v roce 1976.

S postupnou obnovou areálu č. p. 1 se začalo až v roce 2015. Věž, která kromě obecného povědomí zmizela spolu s celou vesnicí i z katastru nemovitostí, se na konci zmíněného roku opět objevila jako řádně zapsaná stavba, což znamenalo faktickou možnost začít s obnovou. V roce následujícím byl zpracován Ing. arch. Janem Peštou stavebně historický průzkum. Pešta mimo jiné vyslovil názor, že se nejedná o pozůstatek tvrce, ale o archaickou sýpku. Určit dobu výstavby objektu se ale nepodařilo. Ve stejném roce proběhl první záchranný archeologický výzkum pod vedením archeologa Muzea Cheb Mgr. Michala Beránka. Výzkum odkryl v blízkosti věže zbytky chléva s žulovými koryty a povalovými podlahami. Do původního místa ve vchodu do věže se vrátily masivní dveře, především jako ochrana před „detektoráři“, kteří devastovali zdejší lokalitu včetně interiéru. Na sklonku roku pak byly ve věži obnoveny podlahy s využitím původních trámových kapes.

Na rok 2017 bylo plánováno dozdění věže do původní výšky a instalace provizorního zastřešení. Horní části se ale nacházely v daleko horší kondici, než se původně zdálo. Navíc se stavba potýká s nedostatkem kamene. I tak se ale pravděpodobně do konce roku 2017 vše stihne a objekt se zastřeší. Tím by se mělo zamezit dalšímu chátrání a rozpadu starobylé věže.

Zároveň s dozdiváním postoupil v okolí objektu záchranný archeologický výzkum. Vpravo od věže pokračovalo odkrývání chléva. Vlevo pak došlo k prvním archeologickým sondážím v obytné budově. V sondě se archeologům podařilo nejenom odkryt části obvodového zdiva bývalého domu, ale i důkazy kontinuálního osídlení zdejší lokality minimálně od 14. století (Beránek úst. údaj). Půdorys těchto starých základů navíc dává tušit, že zde již ve 14. století věž pravděpodobně stála.

V budoucnu by měla být na věži zrekonstruována původní předválečná střecha. Z bývalých budov statku č. p. 1 je v plánu, půjde-li vše dobře, obnovit alespoň dvě křídla podle

dobových fotografií. V ideálním případě by k tomu mělo dojít do roku 2025, kdy bude zaniklá obec Pomezná/Markhausen slavit 800 let od první zmínky. V tomto roce by zde také mělo být otevřeno malé muzeum lokality, jež už mnohokrát doplatila na polohu příliš blízko neklidné hranice. ■

Literatura

- von Arburg A. et Staněk T. (2010): Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Češi a Němci do roku 1945. – SUSA, 373 pp.
- Čapka F., Slezák L. et Vaculík J. (2006): Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. – CERM, 360 pp.
- Kovařík D. (2013): Zánik obcí v zakázaném hraničním pásmu. In: Vaněk P. [eds.] (2013): Ochrana státní hranice 1948–1955. – Technické muzeum v Brně, 142 pp.
- Pešta J. (2014): Pomezná. Sýpka – domnělá tvrz v usedlosti čp. 1. (stavebně historický průzkum). – Ms., 63 pp. [Depon in: soukromý archiv autora, Cheb].
- Richter V. (1984): Historie a současnost svazku Pohraniční stráže v Chebu. – Ms., 113 pp. [Archiv bezpečnostních složek, Brno].
- Slezák L. (1978): Zemědělské osidlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce – Blok, 189 pp.
- Úlovec J. (1998): Hrad, zámky a tvrze na Chebsku. – Muzeum Cheb, příspěvková organizace Karlovarského kraje, 255 pp.

◀ Pohled na usedlost č. p. 1 v Pomezně od severozápadu. V pozadí plocha budoucí přehrady Skalka. Fotografie z období před rokem 1945, Archiv NPÚ Praha.